

5. Краткий психологический словарь. – М.,1985.
6. Выготский Л.С. Психология искусства. – М.,1986.
7. Роменець В.А., Маноха І.П. Історія психології. – К.,1998.

In this article we've written about value of psychology like integral component of history of photography. In base on fundament of concrete evidence and theoretical conclusions we can open psychological factors of appearance for this kind creative activity, phenomenons and patterns of its developments, using ways for stimulation of finding inventors and users of photography in process its development includes its technical base and ways for reflect reality and personality with using photographs.

Key words: photograph, creation, shooting, camera obscura, type of cameras, holography, genre, landscape, portrait, still life, over of consciousness, oversituation, body feelings.

Отримано: 02.10.2009

УДК 159.947.2-053.6

Н.О. Шевченко

ВІКОВІ МОЖЛИВОСТІ ОСОБИСТІСНОЇ САМОДЕТЕРМІНАЦІЇ

У статті аналізуються можливості особистісної самодетермінації в онтогенезі, зокрема, в підлітковому віці. Дається характеристика основних напрямів дослідження даного феномену, аналізуються основні зміни в особистісному розвитку підлітка, які створюють ґрунт для самодетермінації.

Ключові слова: можливості, особистісна самодетермінація, онтогенез, підлітковий вік, підліток.

В статье анализируются возможности личностной самодетерминации в онтогенезе, в частности, в подростковом возрасте. Дается характеристика основных направлений изучения данного феномена, анализируются основные изменения в личностном развитии подростка, которые создают почву для самодетерминации.

Ключевые слова: возможности, личностная самодетерминация, онтогенез, подростковый возраст, подросток.

Постановка проблеми. Саморозвиток особистості в сучасному динамічному світі набуває особливої актуальності. Найважливішим завданням середньої освіти є виховання таких особистостей, які здатні до самостійного вдосконалення своїх якостей. Здібність до саморозвитку допоможе молодим людям ефективно існувати в бурхливому конкурентному середовищі. Як показав аналіз психологічних досліджень за даною проблемою, самодетермінація найчастіше розглядається науковцями як один із аспектів саморозвитку [1; 3; 8; 13; 18]. Актуальність наукового вивчення проблеми

самодетермінації особистості школяра обумовлена зростанням деструктивних тенденцій у розвитку, зокрема, особистісної рефлексії сучасних школярів, які гальмують і пригнічують саморозвиток. Емпіричні дослідження показали, що без спеціальної психолого-педагогічної роботи, спрямованої на розвиток самодетермінації учнів, успішний саморозвиток можливий лише у незначній частини школярів [4; 5; 21]. До того ж, вивчення означеної проблеми дозволить не лише сприяти саморозвитку школярів, але й поглибить уявлення про психологічні механізми саморозвитку людини.

Одним із важливих питань самодетермінації є визначення вікових можливостей самодетермінації особистості. Тому *метою* нашої роботи є теоретичний аналіз сутності особистісної самодетермінації і її специфіки в підлітковому віці.

Збагачення, поглиблення і уточнення різних понять, які описують процес саморозвитку особистості, стає прикметою сучасного періоду психології. Це викликано, зокрема, і тим, що уявлення про природу саморозвитку, про його механізми, критерії, загальні характеристики прояву в сучасних соціально-економічних умовах, потребують переосмислення. Як приклад: сьогодні дойти часто в психологічній літературі використовується поняття «самодетермінація», яке означає *здібність людей до певного ступеня самим визначати власну поведінку, керуючись при цьому своїми думками і почуттями* [19; 20; 15]. Слід підкреслити, що цей термін знаходиться поряд з такими поняттями, як воля, намір, самоконтроль. На думку Е. Дісі, енергію для прояву волі дає внутрішня мотивація, в основі якої лежить вроджена потреба в компетентності. Зауважимо, що сучасні уявлення про мотиваційні процеси значну роль у самодетермінації відводять афекту і пізнанню (а не тільки волі як усвідомленої, довільної поведінки, в основі якої лежить психічний образ бажаного результату).

Поняття «самодетермінації» найбільш розроблено в теорії самодетермінації поведінки (Е. Дісі, Р. Раян та ін.). Згідно з цією теорією, кожна людина має три базові психологічні потреби [21; 13; 19]: *потреба у самодетермінації* (чи потреба у автономії і самостійності – потреба відчувати самого себе джерелом власної активності); *потреба в компетентності і ефективності* (потреба відчувати себе компетентною, знаючою людиною, яка вміє щось робити); *потреба у значущих міжособистісних відносинах* (потреба бути включеним у значущі відносини з іншими людьми в процесі діяльності).

Вдоволення цих потреб призводить до особистісного розвитку і психічного здоров'я. Наприклад, якщо сімейне оточення забезпечує адекватну реалізацію цих потреб, то діти, як правило, розвиваються психічно здоровими і асимілюють ці життєві цінності, які і в подальшому житті забезпечать безперервне вдоволення цих базових психологічних потреб. З іншого боку, якщо людина стикається з труднощами у задоволенні названих потреб, то скоріш за все вона буде відчувати неспокій і мати погане психічне здоров'я.

Коли ж в онтогенезі актуалізуються потреби в автономії і самостійності, в компетентності і в значущих міжособистісних від-

носинах, тобто, коли створюються внутрішні умови для самодетермінації? За даними багатьох досліджень, від розвитку до режиму саморозвитку людина переходить, на підлітковому етапі онтогенезу, коли починає усвідомлено ставити цілі самовдосконалення, самореалізації. За О.М. Леонтьєвим, «особистість народжується двічі»: уперше – в дошкільному віці, коли вибудовується перша ієрархія мотивів і з'являється здібність від чогось відмовлятися, і вдруге – у підлітковому віці, коли молода людина по-новому усвідомлює свої мотиви і починає керувати власною поведінкою.

В цей час особистість стає суб'єктом власного розвитку, суб'єктом, який вже здатний до планування, проектування свого життєвого шляху, тобто може визначити перспективи того, до чого рухається, що хоче змінювати в собі [4; 12; 13; 18 та ін.]. Про появу тенденції до саморозвитку (зокрема, в мотиваційній сфері, на рівні цінностей, потім – у вольовій сфері на рівні самоорганізації і саморегуляції) можна говорити тоді, коли людина від мрій, фантазування переходить до складання реалістичних життєвих планів і спроб їх реалізації через багатокрокові стратегії і саморегуляцію. Проте далеко не у всіх цей етап настає в підлітковому віці. Саме в цих перших спробах досягнення запланованого, відбувається стиківка і узгодження мотиваційної сфери, механізмів когнітивного аналізу і вольових аспектів, необхідних для виконання цих задумів. Успіхи в цих дієвих спробах дозволяють особистості формувати ієрархічну структуру мотивів, набувати нових особистісних смислів, цінностей тощо [2; 3; 4; 18]. В ході такої діяльності відбуваються рефлексивні процеси, які вносять корективи в уявлення суб'єкта про себе. Підкреслимо, що кожний значний акт усвідомлення людиною самої себе в тій чи іншій ситуації свого існування може серйозно поміняти її відношення до світу, а отже і її поведінку.

Важливе значення для розуміння вікових меж самодетермінації мають виокремлені дослідниками основні характеристики особистісних змін і змін у самосвідомості, які відбуваються в підлітковому віці. Головним надбанням цього періоду психічного розвитку виступають: поява потреби і здатності пізнати самого себе, відкриття власного внутрішнього світу, ріст узагальненості осмислення якостей, удосконалення системи оцінювання і самооцінювання, інтенсивний розвиток ідеального «Я» (Л.І. Божович, І.С. Кон, М.Й. Боршешевський, С.П. Тищенко, І.В. Дубровіна, О.М. Прихожан).

Треба зауважити, що в підлітковому віці стають актуальними також і такі потреби: у відособленні (емансипації від контролю дорослих) і в аффіліації (приналежності до певної групи, спільності). Тобто однією із головних тенденцій підліткового віку є переорієнтація спілкування з батьків, учителів на ровесників. При чому, міра задоволеності названих потреб, а також особливості стосунків з однолітками стають важливими чинниками особистісного розвитку підлітка.

У підлітковому віці надзвичайно активно відбуваються процеси формування самооцінки та самовідношення. За даними Л.І. Бо-

жович, до кінця перехідного віку виникає таке новоутворення, як *самовизначення*. З суб'єктивної точки зору, воно пов'язане з усвідомленням себе в якості члена суспільства і конкретизується в новій суспільно значущій позиції. З психологічної точки зору, самовизначення виникає, коли людина постає перед необхідністю вирішувати проблеми свого майбутнього. Самовизначення засноване на вже сформованих, більш-менш сталих інтересах і намаганнях суб'єкта, передбачає врахування своїх можливостей і зовнішніх обставин, спирається на, певною мірою, сформований світогляд. В юнацькому віці самовизначення пов'язане з вибором професії [4].

Важливими складовими самосвідомості є самопізнання і саморегуляція. Ці процеси зароджуються ще у молодшому шкільному віці, втім у підлітків вони набувають нової психологічної насиченості і проявляється, зокрема, в підлітковій кризі. Сама ця криза, як підкреслювала Л.І. Божович, «...пов'язана з виникненням нового рівня самосвідомості, характерною рисою якої є поява у підлітків здатності і потреби пізнати самого себе як особистість, котра володіє тільки їй притаманними якостями» [4, с. 273].

Процес самопізнання у підлітковому віці відрізняється від самопізнання молодших школярів. Якщо у молодших школярів цей процес здійснюється на основі співставлення себе з іншими за допомогою основних прийомів самосприймання і самоспостереження, то у підлітків основними внутрішніми прийомами самопізнання виступають самоаналіз і самоосмислення. Завдяки цьому співставлення знань про себе відбувається у межах системи «Я – Я», коли індивід оперує уже готовими знаннями про себе, які були сформовані у- різний час у різних ситуаціях, що є передумовою виникнення узагальненого образу Я.

Аналогічно розгортається і процес саморегулювання. Якщо у дітей молодшого шкільного віку діяльність саморегулювання спрямована на адекватність адаптації до інших людей, до різних соціальних груп, то в підлітковому віці з'являється новоутворення – *рефлексія*. Ця нова змістовно-функціональна характеристика саморегулювання забезпечує специфічний вид взаємодії особистості з самою собою. З появою цього психологічного механізму індивід вже може одночасно бути і суб'єктом поведінки і об'єктом управління. Рефлексія інтегрує ці дві функції, а це «...нерозривно пов'язано зі здатністю індивіда до досить повного відображення у власній свідомості себе та інших людей, своїх актуальних та потенційних можливостей (сутнісних сил), ступеня адекватності та ефективності реалізації цих можливостей, усвідомлення своєї взаємодії з іншими людьми і цих останніх як особистостей, суб'єктів взаємодії, усвідомлення характеру сприйняття оточуючими його (індивіда) як особистості» [5, с. 23]. Тобто такий тип саморегулювання виражається у свідомій роботі особистості в системі «Я – Я», коли ставиться мета щось змінити, розвинути, удосконалити в собі і здійснити послідовну і планомірну діяльність заради цієї мети. З'являється певна готовність підлітка до *самовиховання*.

Цей процес ретельно досліджено в психологічних працях. Так, І.С. Кон доводить, що самовиховання розгортається як триступеневий процес. Спочатку індивід повинен стати спостерігачем своїх думок, почуттів і вчинків. При цьому відбувається інтенсифікація самосвідомості підлітка, яка дозволяє йому помічати різні суперечливості, протиріччя, взаємну несумісність деяких своїх міркувань, дій і принципів. А це, в свою чергу, активізує внутрішній діалог підлітка, перетворюючи тим самим самопізнання на самовиховання, на свідоме формування і закріплення нових бажаних елементів поведінки [9].

В ході самопізнання індивід пізнає себе та накопичує про себе знання, які і складають змістовну частину його уявлень про себе, про свій Я-образ. Розглянемо більш детально деякі аспекти формування образу Я і ті процеси, які протікають всередині Я. В сучасній психології образ Я розглядається як індивідуально-динамічна, варіативна реальність, яка існує в рамках суб'єктивної реальності особистості, формується і змінюється під впливом певної діяльності і залежить від попереднього досвіду суб'єкта [7; 21 та ін.]. Всі образи Я – це суб'єктивні продукти психічного відображення у пізнанні реальної дійсності.

Головним орієнтиром Я-образу є «Я з точки зору іншої людини», тобто уявлення індивіда про те, що думають про нього оточуючі. Не даремно Ч. Кулі запропонував теорію «дзеркального Я», в якій стверджував, що уявлення індивіда про те, як його оцінюють інші, суттєво впливає на його Я- концепцію [21].

К. Роджерс також підкреслював роль «значимих інших» у формуванні «Я-концепції» особистості. Значимі інші, на його погляд, – це люди, які є важливими або значущими для людини внаслідок того, що вона відчуває їх здатність впливати на її життя. У пошуках образу Я людина обирає значимого іншого та високо оцінює створений ним образ свого Я. І цей створений образ стає головним джерелом психологічного досвіду, необхідного для формування Я-концепції [16].

Через сприймання інших людей формується неповторність особистості. Знання кожного про самого себе виникає на основі багатьох порівнянь себе з іншими людьми. Тобто, система Я-образів і характер поведінки стосовно інших завжди є показником не тільки того, як людина уявляє іншого, але й того, як вона оцінює себе сама [7].

Але знання про себе як таке не призводять до розвитку. Існує думка, що основу для змін в особистості складають образи «можливого Я» чи «Я-ідеального» [21]. Ці образи ґрунтуються на реальних знаннях людини про себе, тобто створюються на основі інформації, що міститься в «Я». Можливі образи «Я» є також результатом комбінування та перетворення елементів Я. Хоча можливі образи «Я» тісно пов'язані з Я-концепцією, індивід завжди має можливість створювати нові образи Я.

Наголосимо, що здатність формувати Я-образи, переходити на точку зору цих образів (наприклад, Я-ідеального) і з цих пози-

цій коригувати «реальне Я» – є передумовою самовдосконалення особистості. Образи Я складають самоідентичність особистості.

Я-концепція, за К. Роджерсом, є організованим гештальтом, складеним зі сприйнятих властивостей «Я», сприйнятих взаємовідношень «Я» з іншими людьми та з різноманітними аспектами життя [21]. Отже, процеси пізнання дають можливість особистості поповнювати свою Я-концепцію новими образами Я, в тому числі і можливими образами Я. Включення уявлень про можливе в Я-концепцію дозволяє їй стати багатовимірною. І саме гармонійно інтегрована система, як Система багатьох гармонійно інтегрованих і взаємодіючих образів Я особистості (чи гармонійно інтегрована Я-концепція особистості), і є умовою позитивної динаміки індивідуального розвитку.

Отже, передумовою самодетермінації, самовдосконалення особистості є здатність формувати Я-образи, розуміти свої можливості, перебудовувати, змінювати, корегувати своє реальне Я. Пізнання себе, накопичення знань про себе відбувається в ході життя і діяльності людини. Саме ці знання складають змістовну частину уявлень людини про саму себе, про свої можливості. Пізнання себе дає можливість підлітку поповнювати свою Я-концепцію новими образами Я, зокрема, можливими образами Я, ідеальними образами Я. Включення уявлень про можливе в Я-концепцію дозволяє їй стати багатовимірною [4; 10; 7; 9; 6].

Зрозуміло, що всі ці важливі процеси – самопізнання, саморегулювання, самовиховання – неможливі без участі рефлексії як механізму самосвідомості, який забезпечує об'єктивізацію внутрішнього світу індивіда. Це дає можливість людині подивитись на себе як на іншого, пізнати свої якості, більш-менш об'єктивно оцінити їх, поставити перед собою нові цілі, які відповідають власним можливостям.

Аналіз психологічної літератури показує, що основні дослідження рефлексивного розвитку у підлітковому віці зосереджені на вивченні окремих видів рефлексії: рефлексії логічної (рефлексії у галузі мислення), особистісної (рефлексії у галузі афективно-потребової сфери і «Я» людини) і міжособистісної (рефлексії стосовно іншої людини). Зрозуміло, що у центрі уваги багатьох дослідників перебуває саме особистісна рефлексія (В.В. Столін, І.І. Чеснокова, Н.І. Гуткіна, А.І. Ліпкіна, А.М. Виногородський, Л.Д. Тодорів), оскільки в підлітковому віці відбуваються бурхливі і значущі особистісні зміни.

Так, в емпіричних дослідженнях І.І. Гуткіної виявлено, що проявами особистісної рефлексії у підлітковому віці виступають рефлексивні очікування, тобто уявлення індивіда з приводу того, що про нього думають оточуючі. Критерієм наявності рефлексії дослідниця вважає самоаналіз, результатом якого виступають знання про себе. І.І. Гуткіна на підставі експериментальних даних робить висновок про те, що підлітковий вік є сензитивним для розвитку особистісної рефлексії, оскільки у 78% дітей віком 12-13 років спостерігаються прояви особистісної рефлексії. При рефлексивно-

му аналізі на перше місце підлітки висувають розгляд рис свого характеру, особливостей поведінки, взаємин з іншими. При цьому проявляється критичність стосовно себе як особистості, а також наявність переживань з приводу стосунків з оточуючими, що значною мірою впливає на адекватність рефлексивних очікувань [13].

Рефлексивний аналіз зумовлює як позитивне, так і негативне емоційне самоствавлення, яке залежить від оцінного ставлення оточуючих і, перш за все, від характеру взаємин з однолітками. Це закономірно, адже в підлітковому віці референтною групою стають саме однолітки.

Самоаналіз як вихідний критерій існування особистісної рефлексії розглядався і в дослідженні А.М. Виногородського [6]. Він виявив, що у різних досліджуваних самоаналіз характеризувався різною змістовною наповнюваністю. На цій підставі було виділено такі рівні розвитку особистісної рефлексії у підлітків: збалансований, фіксований і занижений. Для збалансованого рівня розвитку особистісної рефлексії характерно: осмислення і переосмислення власних особистісних підструктур, яке відбувається у ретроспективі, перспективі і теперішніх безпосередніх ситуаціях. Самоаналіз призводить до нових знань про власну особистість, сприяючи її самоствердженню, самовдосконаленню у теперішньому та саморозвитку у перспективі.

Досліджуваних з фіксованим рівнем особистісної рефлексії вирізняє те, що у них самоаналіз досягає максимальної частоти, розповсюджується на осмислення і переосмислення минулого, сучасного і майбутнього образу «Я». Питома вага висловлювань про себе (самооцінок, мотивувань, кваліфікацій) залучена в обсяг майже всієї мовленнєвої продукції. Результатом цього є нові, проте не завжди адекватні знання про власне «Я», що може викликати емоційне напруження, негативні переживання стосовно себе самого. Це ускладнює самоствердження і саморозвиток особистості.

У підлітків із заниженим рівнем розвитку рефлексії, осмислення і переосмислення особистісних властивостей є ситуативним і, здебільшого, стосується минулого або майбутнього, мало торкаючись реального образу «Я». Мовленнєві висловлювання про власне «Я» згорнуті, обсяг їх залучення у загальну вербальну продукцію достатньо вузький. Самоаналіз майже закритий для встановлення нових знань про себе, показує відсутність адаптивності у взаємодіях з оточуючими та орієнтації на самовдосконалення і саморозвиток особистості.

Показником нормального рефлексивного розвитку підлітка, за даними С.Р. Пантілєєва і Г.А. Цукерман, є домірна самокритичність (без «самоїдства»). А надмірна зосередженість на власних недоліках («самокопання»), яка нерідко може бути наслідком негативного емоційно-ціннісного ставлення до підлітка і його заниженої самооцінки, – є таким чинником особистісного становлення, який суттєво гальмує його. Хоча в основі самокопання також лежить рефлексивний механізм, але його вважають «псевдорефлексією». Цей термін було введено М.І. Найдьоновим, який вважає, що псевдорефлексія є механізмом психоло-

гічного захисту, який виникає при абсолютизації негативного полюсу рефлексії і призводить до саморуйнування, обмеження власного розвитку через відмову від здійснення зусиль [14, с. 7].

Особистісна рефлексія розглядається також як механізм конструктивної самореалізації та саморозвитку, спрямований на подолання конфліктних і проблемних ситуацій. Функція особистісної рефлексії в цьому контексті пов'язана із забезпеченням «Я – включеності» суб'єкта в процес осмислення самого себе. Цей процес виявляється через певну особистісну позицію, яка є сукупністю ставлень індивіда до себе, до власних дій і до своєї поведінки загалом [6]. Підкреслимо, що рефлексія як механізм самосвідомості, забезпечує об'єктивацію внутрішнього світу індивіда, тобто дає можливість людині подивитись на себе як на іншого, пізнати і оцінити свої якості, поставити перед собою нові цілі, які відповідають власним (тільки що пізнаним) можливостям. Сама по собі така об'єктивація внутрішнього світу, на думку вчених, свідчить про достатньо високий рівень розвитку рефлексії і здійснюється завдяки механізму «самовідчуження» (В.В. Столін, І.І. Чеснокова, І.Д. Бех та ін.).

Необхідно наголосити на тому, що рефлексивні процеси лежать не тільки в основі саморегуляції і самоуправління. Здатність до рефлексії входить також до складу соціально-перцептивних здібностей (оскільки, наприклад, розуміння однокласника неможливе без осмислення і переосмислення дитиною своїх уявлень про інших та своїх особистісних якостей). Здатність до рефлексії також входить і до складу комунікативних здібностей: тут рефлексія проявляється в мисленевому моделюванні поведінки у передбаченій взаємодії, оцінюванні її з позицій співрозмовника. А на самій стадії взаємодії осмислюється логічність і послідовність своїх дій, поведінки та суджень.

Як бачимо, рефлексія здебільшого розглядається як механізм активного самопізнання, саморегуляції і самовдосконалення. Отже, рефлексію можна вважати чинником саморозвитку і самовдосконалення особистості, а, отже, її самодетермінації.

Висновки. Теоретичний аналіз психологічної літератури за проблемою дає можливість зробити такі висновки. Особистісна самодетермінація можлива при наявності рефлексивної самосвідомості, становлення якої відбувається в підлітковому періоді онтогенезу. Хоча розвиток рефлексії в цьому віці є закономірним процесом, для його пришвидшення є необхідним певний рівень розвитку й інших особистісних підструктур, зокрема: мотивації (поява глибокого і стійкого інтересу до власного внутрішнього світу); саморегуляції (розвиток системи оцінок і самооцінок, самоконтролю); когнітивної сфери (ускладнення і поглиблення процесів самопізнання та самоаналізу тощо).

Аналіз психологічної літератури виявив такі концептуальні засади сучасного вивчення онтогенетичного розвитку рефлексії: 1) розвиток рефлексивної свідомості обумовлений становленням і зміною форм самосвідомості; 2) становлення рефлексії в онтогенезі визначається рівнем розвитку мисленевої діяльності індивіда.

Основні чинники, які задають як конструктивну, так і деструктивну тенденції в розвитку особистісної рефлексії: ступінь адекватності самооцінки, рівень самокритичності, характер емоційно-ціннісного ставлення до власного «Я», цілісна система уявлень про себе (Я-концепція).

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М.: Мысль, 1991. – 301 с.
2. Асеев В.Г. Мотивация поведения и формирование личности. М.: Мысль, 1976. – 158 с.
3. Анциферова Л.И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии. – Издание 2-е, испр. и доп. – М.: Изд-во «Институт психологии РАН», 2006. – 512 с.
4. Божович Л.И. Психологический анализ условий формирования и строения гармонической личности // Психология формирования и развития личности. – М: Наука, 1981. – С. 257-284.
5. Боришевский М.И. Развитие саморегуляции поведения школьников: Автореф. дисс. ... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Киевский государственньш педагогический институт имени М.П. Драгоманова. – К., 1992. – 78 с.
6. Виногородський А.М. Розвиток особистісної рефлексії підлітків (на матеріалі сприйняття музики): Автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. – К., 1999. – 20 с.
7. Зубкова І.Ю. Я-образ для мене та інших// Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №3. – С.43.; Зубкова І.Ю. Я-образ для мене та інших// Практична психологія та соціальна робота. – 1999. – №4. – С. 39-40.
8. История зарубежной психологии. 30-е – 60-е годы XX века. Тексты // Под ред. П.Я. Гальперина, А.Н. Ждан. – М.: Изд-во Московского у-та, 1986.
9. Кон И.С. Открытие «Я». – М.: Политиздат, 1978. – 367 с.
10. Максименко С.Д. Генезис существования личности. – К.: Изд-во ООО «КММ», 2006. – 240 с.
11. Маслоу А. Самоактуализация // Психология личности. Тексты. – М., 1992. – С. 108-117.
12. Мерлин В.С. Лекции по психологии мотивов человека. – Пермь: Пермский государственный педагогический институт, 118 с.
13. Мильман В.Э. Внутренняя и внешняя мотивация учебной деятельности // Вопросы психологии. – 1987. – № 5. – С. 129-139.
14. Найденов М.И. Групповая рефлексия в решении творческих задач при различной степени готовности к интеллектуальному труду: Автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.01 / Киевский государственньш педагогический институт имени М.П. Драгоманова. – К., 1989. – 23 с.

15. Пророк Н.В. Особистісний і професійний розвиток практикуючих психологів // Психолого-педагогічні умови розвитку особистісної активності в освітньому просторі: Моногр. / С.Д. Максименко (та ін.); Ін-т психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008. – С. 144-196.
16. Роджерс К. Р. Взгляд на психотерапию. Становление человека. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1994. – 480 с.
17. Рубинштейн С.Л. Принцип творческой самодеятельности: К философским основам современной педагогики // Вопр. психол. – 1986. – №4. – С. 101-109.
18. Слободчиков В.И. Психология человека / В.И. Слободчиков, Е.И. Исаев. – М.: Школа-пресс, 1995. – С. 340.
19. Чирков В.И. Самодетерминация и внутренняя мотивация поведения человека // Вопросы психологии. – 1996. – № 3. С. 116-132.
20. Чирков В.И. Межличностные отношения, внутренняя мотивация и саморегуляция // Вопросы психологии. – 1997. – № 3. – С. 102-111.
21. Хьюелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – 3-е изд. – СПб.: Питер, 2005. – 607 с.: ил. – (Серия «Мастера психологии»).

The work is devoted to the problem of study of psychological features of self-determination of the personality juveniles, looks of domestic and foreign authors on forming and development of values of personality are described in this problem.

Key words: means, personal self-determination, ontogenesis, teens, teenager.

Отримано: 10.06.2009

УДК 159.943

В.А. Шинкарюк

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОЇ ВАРІАТИВНОСТІ РУХІВ ЯК ОДНОГО ІЗ ЗАСОБІВ КЕРУВАННЯ МОТОРНО-СИЛОВИМИ ДІЯМИ

У статті розкрито психологічні особливості формування моторно-силових навичок в умовах варіативності просторових характеристик. Доведено, що штучно створена варіативність збагачує образ дії та дозволяє здійснювати на його основі ефективне керування рухами.